

SİSTEMİK FAKTÖRLERİN BİR ÜRÜNÜ OLARAK BÖLGESELÇİLİK

Can Donduran¹

Öz

Bu çalışma, uluslararası sistemin yapısal unsurlarının, devlet ve devlet dışı aktörleri kapsayan bölgesel ölçekteki yapıların ortaya çıkışı, doğası ve işlevi üzerindeki etkisi üzerine odaklanmaktadır. Modern anlamdaki bölgeselcilik hareketlerinin çıkışından bugüne içerisinde şekillendikleri uluslararası konjonktürü karşılaştırmalı olarak ele almak suretiyle kutupluluk gibi makro faktörlerin yanı sıra güvenlik kaygıları, yumuşama, ekonomi, küreselleşme gibi görece ikincil nitelikteki dinamiklerin söz konusu aktörlerin bölgeselcilik hareketleri ile ilintili davranışları üzerindeki belirleyici rolleri, analizin merkezinde yer alacaktır. Olayları ve olguları, içerisinde gerçekleştikleri konjonktürel koşulları dikkate alarak analiz etmeye dayanan bağlamsal analiz metodu aracılığıyla Soğuk Savaş süresince ve sonrasında şekillenen bölgeselcilik hareketlerinin doğuşunu etkileyen faktörler incelenecektir. Bu yöntemsel çerçeve içerisinde, kutupluluk, güvenlik kaygıları ve küreselleşme gibi sistemik etmenlerin bölgeselcilik üzerindeki etkilerinin ne boyutta olduğu ve ne şekilde somutlaştığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Bölgeselcilik, Uluslararası Sistem, İki Kutupluluk, Çok Kutupluluk, İş Birliği*

REGIONALISM AS A PRODUCT OF THE SYSTEMIC STIMULUS

Abstract

This article focuses on the influence of the structural elements within the international system on the emergence, nature, and functioning of the regional structures composed of state and non-state actors. Examined through a comparative analysis of the international conjunctures, since the emergence of regionalism in the modern sense, the impact of the broader context defined by the polarity and the secondary factors, like security considerations, détente, economic concerns, and globalization on the actors' behavior related to the regionalization movements would be at the center of this study. The factors that have influenced the emergence of regionalist movements during and after the Cold War will be examined through the contextual analysis method based on treating phenomena by taking into account international circumstances in which they took shape. Within this methodological framework, the extent and the form of the influence exerted by the systemic elements, such as polarity, security considerations, and globalization will be tackled.

Keywords: *Regionalism, International System, Bipolarity, Multipolarity, Cooperation*

¹ Araş. Gör., İstinye Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, can.donduran@istinye.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2737-1410

Geliş Tarihi (Received): 03.10.2020; **Kabul Tarihi (Accepted):** 21.12.2020

Atf/Citation: Donduran, C. (2020). Sistemik Faktörlerin Bir Ürünü Olarak Bölgeselcilik. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 251-266. **DOI:** 10.47140/kusbder.804895

Giriş

Bölgesel seviyedeki uluslararası yapılara ilişkin tartışmalar uluslararası ilişkiler literatüründe önemli bir yer tutsa da tarihe baktığımızda bölgeselcilik çalışmalarının çok da uzun bir geçmişe dayanmadığı görülmektedir. Uluslararası sistemin doğasında meydana gelen değişimler ve süreklilik arz eden evrim, bölgeselcilik kavramına bakışı ve bölgesel ölçekteki yapıların karakterini de hızla dönüştürmektedir. XX. yüzyılın sonlarından itibaren gittikçe hızlanan bölgeselleşme girişimleri, uluslararası hayatın temel iş birliği yapıları olarak göze çarpar. Son yıllarda ise ulus-devletin korumacı duvarlarının yükselmesi yönünde izleyen trend, bu yapıları, tartışmaların odak noktasına geri getirmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında meydana gelen gelişmelerle beraber ortaya çıkan hem kavramsal hem de yapısal değişikliklerin uluslararası aktörlerin bölgeselcilik eğilimleri bağlamında oynadıkları rolün öneminin incelenmesi, bu anlamda, ilerleyen dönemlerde ortaya çıkması muhtemel yeniliklerin etkisinin öngörülebilir olması adına da oldukça önemlidir. Bölgesel iş birliği kurumlarının güvenlikten ekonomiye toplumsal hayattan uluslararası barış ve istikrara kadar birçok kritik hususu doğrudan etkiler nitelikte olması da bu durumun ortaya çıkmasında belirleyici rol oynamıştır.

Bu çerçevede, mevcut makale, bölgeselcilik hareketlerinin ortaya çıkış süreçlerine yoğunlaşarak bu hareketlerin doğuşu ve şekillenişinde belirleyici olan etmenleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Olayları, içerisinde gerçekleştikleri konjonktürel koşulları dikkate alarak analiz etmeyi öngören bağlamsal analiz metodu aracılığıyla Soğuk Savaş süresince ve sonrasında şekillenen bölgeselcilik hareketlerinin doğuşunu etkileyen faktörler incelenecektir. Cevap aranacak olan soru ise sistemik etmenlerin bölgeselcilik üzerindeki etkilerinin ne boyutta olduğu ve ne şekilde somutlaştığıdır.

Başta güvenlik olmak üzere bölgesel yapıların odağında yer alan temel konuların önemi düşünüldüğünde, bölgesel seviyede şekillenen yapıların, içerisinde olduğu uluslararası sistem ile yakından ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, farklı uluslararası sistem türlerinin söz konusu bu hareketlerin doğması ve gelişmesi üzerinde farklılaşan etkilerde bulunması şaşırtıcı değildir. Bu çalışma kapsamında da bölgeselcilik girişimlerini tetikleyen uluslararası sistemler ele alınacak olup bu yapılar, temel olarak, kutupluluk durumlarına göre ayrılacaklardır. Ancak, bu ayırım genel bir çerçeve oluşturmaktan öteye gidemeyeceğinden, kutupluluk durumunun yanında, bölgeselcilik hareketlerini tetikleyen farklı bağlamlardaki etkenler ve değişen konjonktür de dikkate alınarak analizin daha net bir zemine oturmasına özen gösterilecektir.

Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde, tarih penceresinden kısa bir kavramsal incelemeye yer verilecek olup bununla hedeflenen, ilgili kavramların tanımlarına ilişkin olası karışıklıkların önüne geçmektir. Daha sonra, Soğuk Savaş şartlarının hâkim olduğu iki kutuplu uluslararası sistem ele alınacaktır. Bu şartların ortaya çıkardığı temel dinamikler ve farklı alanlardaki yansımalarından yola çıkılarak söz konusu yapının bölgeselciliği ne ölçüde tetiklediği tartışılacak olup sömürgecilik döneminin sonlanması gibi belirleyici olgular ve güvenlik gibi dönemin doğası açısından kritik konular da bölgeselciliğe etkileri bağlamında ele alınacaktır. İkinci bölümde ise Doğu-Batı mücadelesinin sona ermesiyle doğan ve bölgeselcilik açısından da hem sayısal bir artışı hem de yöntemsel bir farklılaşmayı beraberinde getiren çok kutuplu uluslararası sisteme değinilecektir. Bu çerçevede, aktörler tarafından gittikçe öncelikli olarak ele alınan ekonomik alandaki gelişmeler ve küreselleşme fenomeni, çalışmanın bu bölümünün odak noktasını oluşturacaktır.

1. Tarihsel perspektiften bölge ve bölgeselcilik: kavramsal bir inceleme

Bölgesel seviyede örgütlenmiş yapıların, uluslararası ilişkilerin analizindeki yaygınlığının artması, genel anlamda bir XX. yüzyıl fenomeni gibi görünse de aslında, bu tip yapılar çok uzun süredir farklı biçimlerde varlığını sürdürmekte ve devletler arasındaki etkileşimler üzerindeki belirleyici etmenlerden birini oluşturmaktadır. Louise Fawcett'in (2005, s. 27) de açıkça vurguladığı gibi,

(...) bölgeler her zaman bizimleydi. İmparatorluklar, etki alanları veya yalnızca güçlü devletler ve müttefikleri biçiminde bölgeler, farklı uluslararası sistemlerde hâkim durumda bulunmuşlardır. Bölgeler, -XIX. yüzyıldaki Avrupa gibi- Dünya lideri konumuna ulaşmışlardır. Ancak, daha modern anlamda, bölgeselcilik ve bölgeselleşme görece evrensel olan diğer formlardan ayrıldığından ötürü, küreselden daha aşağı seviyedeki aktiviteleri temsil eder hale gelmişlerdir ve Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası sistem, bu inceleme için uygun bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

İlk büyük savaşın ardından, böylesi bir felaketin tekrarından mümkün olduğunca kaçınmak ve oluşan yıkıcı etkileri silmek adına bu yönde atılan adımlar, kısa sürede doğan ekonomik ve siyasi krizlerin kurbanı olmuş ve genel anlamda bölgeselcilik hareketlerinin hız kazanması, yüzyılın ikinci yarısında gözlemlenmiştir. Revizyonist Almanya ve İtalya'dan gelmesi muhtemel tehlikelere karşı oluşturulan Balkan Antantı (1934), Orta Doğu'da ortaya çıkan Sadabat Paktı (1937) benzeri iki savaş arasındaki dönemin bölgesel yapıları, genel anlamda başarısız olurken ömürleri de fazla uzun olamamıştır. Bunun yanında, kimilerine göre, bu dönemdeki, özellikle ticaret üzerine odaklı bölgeselcilik hareketleri ekonomik ve politik istikrarsızlığı besleyerek adeta İkinci Dünya Savaşı'na giden yolun taşlarını döşemişlerdir (Mansfield ve Milner, 1999, ss. 590, 597). Bu anlamda, söz konusu dönemdeki bölgeselcilik hareketlerini başarısız, hatta zararlı olarak nitelenebilir. Bugün, geçmişe dönük biçimde gerçekleştirilen incelemelerde “eski bölgeselcilik” olarak adlandırılan ve genel anlamda ya ulus-devletlerin egemenliklerinden taviz vermesi üzerinden ya da bölgesel seviyede barışın sağlanması çabalarını merkeze alarak şekillenen bu hareketler, sömürgecilik döneminin sonuyla iyice hızlanmış ve Soğuk Savaş döneminin önemli belirleyici unsurlarından biri olarak öne çıkmıştır. Bu periyodun sonlarına doğru ortaya çıkan ve SSCB'nin dağılmasıyla birlikte kayda değer biçimde ivmelenen “yeni bölgeselcilik” ise eskisinden, “...çok boyutluluğu, karmaşıklığı, değişkenliği ve... genelde gayri resmi toplantılarla bir araya gelen çeşitli devlet ve devlet dışı aktörleri kapsaması...” (Söderbaum, 2003, ss. 1-2) ile ayrılmaktadır.

Güvenlik ya da teknik konulardaki iş birliği gibi alanlara yönelen eski bölgeselcilik ya da daha çok boyutlu, heterojen bir olgu olarak yeni bölgeselcilik, farklı yöntem ve yaklaşımları işaret etse de her iki tipteki bölgeselcilik hareketlerindeki ortak nokta, bölgesel dinamiklerin etkisi altında şekillendikleri kadar küresel sistemdeki ve devlete ilişkin yapısal değişimlerden de etkilenerek ortaya çıkmış olmalarıdır. Bir başka ifadeyle, bölgeselcilik, bir boşlukta, çevreden izole bir biçimde oluşmaz. Söz konusu bölgenin coğrafi, ekonomik, stratejik ve kültürel karakteristikleri şekillenmesinde önemli rol oynarken, küresel seviyedeki eğilimler, değerler ve dönüşümler de bu anlamda belirleyicidir.

Bu bağlamda, çalışmada sıkça kullanılacak olan bölge, bölgeselcilik ve bölgeselleşme gibi, tanımlanmalarına ilişkin bazı karmaşıklıklar bulunan kavramların ne şekilde ele alınacağına detaylı analize geçmeden değinmek faydalı olacaktır. Bölge kavramı, kimi yazarlar tarafından coğrafi yakınlık ve buna ilişkin belirleyiciler baz alınarak tanımlanırken (Mansfield ve Milner, 1997), kimileri, “sosyal olarak inşa edilmiş” yapılar olarak ele aldığı bölgeyi kolektif algılarla şekillenen kurumsal bağlarla ortaya çıkan bilişsel yapılar olarak inşacı bir perspektifte tanımlamaktadır (Adler, 1997, ss. 249-277). Kavram olarak bölgenin tanımı konusunda çok geniş ve farklı noktalara öncelik veren bir literatür bulunmaktadır (Väyrynen, 2003, ss. 25-28). Bu çalışmada ise bölge genel olarak, “... üyelerinin saptanabilir belirli özellikleri paylaştığı gruplar, devletler veya topraklar temel alınarak ortaya çıkmış birim ya da alanlar” (Fawcett, 2005, s. 24) olarak ele alınacaktır. Bu anlamda, modern bölgeselciliği açıklamakta yetersiz kaldığı kuşkusuz olan, sadece coğrafi kriterlerle kavramı tanımlama yöneliminden kaçınılarak hem aktörlerinin yapısı hem de kapsadığı alanın genişliği açısından büyük farklılık gösteren bölgesel yapılar ele alınabilecektir. Bu çerçevede bölgeselcilik, “...belirli bir bölgede, devlet ya da devlet dışı aktörlerin iş birliğine ve stratejilerini koordine etmeye yöneldiği politika ve/veya proje” olarak değerlendirilirken; bölgeselleşme ise bu bağlamda ortaya çıkan güçlerin etkisiyle şekillenen bir süreç olarak ele alınacaktır (Fawcett, 2005, ss. 24-25). Altı çizilmelidir ki bölgeselcilik, devlet

merkezli bir olguyu işaret edebileceği gibi, devlet seviyesinin üzerinde veya altında gerçekleşen faaliyetleri de vurguluyor olabilir. Örneğin, merkez-çevre penceresinden bakıldığında, “Güney” bir bölgeye işaret etmektedir. Bunun yanında, Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD), AGİT ya da APEC gibi yapılar da belirli bölgeleri ve buralardaki bölgeselcilik hareketlerini ifade etmektedir. Son olarak, bölgeselcilik ve bölgeselleşme kavramlarının bölgesel bütünleşme kavramıyla aynı anlama geldikleri de düşünülmemelidir. Bölgeselcilik, bütünleşmeye giden süreçte bir adım, bir aşamadan fazlası değildir. Bütünleşme ise daha çok boyutlu, aktörlerin egemenliklerinden en azından kısmen feragat etmesine dayanan bir derinleşmeye işaret eder ve bölgeselcilik üzerinden varılması arzulanan (veya beklenen) son nokta ve bu noktaya ulaşılan kadar geçen süreç olarak karşımıza çıkar (Haas, 1970: ss. 610-611). Bu anlamda Avrupa Birliği (AB), kapsadığı ekonomik, politik, hukuki ve kurumsal alanlar düşünüldüğünde günümüzdeki “tek ve gerçek bütünleşme hareketi” (Dedeoğlu, 2015: s. 18), olarak karşımıza çıkarken, farklı bölgelerde birçok bölgeselcilik örneğine rastlamak mümkündür.

Buraya kadar bahsedilen kavramsal ayrımlara rağmen bölgesel ölçekli yapılara ilişkin olarak geçerli bir ortak nokta, bütünleşme, bölgesel iş birliği veya bölgeselcilik hareketi olması fark etmeksizin her birinin çevresel koşulları etkilediği kadar bu koşullardan etkilendiği gerçeğidir. Bu anlamda, sistemin faktörlerin söz konusu bu hareketlerin ortaya çıkması üzerindeki şekillendirici etkisi, bölgeselcilik girişimlerinin anlaşılabilirliği adına oldukça kritik önemdedir.

2. İki kutuplu uluslararası sistem ve bölgeselcilik üzerindeki etkileri

Keskin bir ideolojik ayrıma dayalı olarak, iki süper güç ve bunların etrafında kümelenen müttefiklerinin (kimi durumlarda uydularının) oluşturduğu bloklar üzerinden tanımlanan Soğuk Savaş dönemi uluslararası sistem açısından temel belirleyici unsurlar, hiç şüphesiz, güvenlik kaygılarıdır.² Bu anlamda, söz konusu dönemde ortaya çıkan bölgeselcilik hareketleri, öncelikli olarak, blok içerisindeki konsolidasyonun sağlanması amacını gütmek suretiyle güvenlikle ilintili konulara yönelmiştir. Bunun yanında, sömürgecilik döneminin sona ermesiyle birlikte “Üçüncü Dünya” kapsamında hızlanan bağımsızlık hareketleri, bu dönemde bölgesel dinamikleri, kısmen de olsa, harekete geçirmiş ve bölgeselci girişimlerin, yeryüzünün her köşesinde farklı yaklaşım ve hedeflerle yayılmasına yol açmıştır. Bu noktada vurgulanmalıdır ki güvenlik her şartta öncelikli hareket alanını oluştururken; küresel dinamiklerin bölgesel dengeler üzerinde oluşturduğu inkâr edilemez baskı, bu hareketleri hem sınırlamış hem de farklı bölgelerde değişen biçimlerde etkilemiştir.

2.1. Güvenlik kaygıları ve güç mücadelesi gölgesinde bölgeselcilik

Yaklaşık yarım yüzyıl boyunca uluslararası sistemi şekillendiren iki kutuplu düzenin temel belirleyicisi, aktörlerin ve blokların güvenlik kaygıları ile birlikte bu kaygıları azaltabilmek adına oluşturdukları yapılar olmuştur. Yukarıda belirtilen tanıma uygun olarak geniş ölçekli (makro) birer bölge olarak nitelenebilecek Doğu ve Batı arasındaki ilişkiler neredeyse kesintisiz olarak realist paradigmanın sunduğu çerçeve içerisinde, güvenlik odaklı olarak düzenlenmiştir. Süper güçler ABD ve SSCB, sahip oldukları etki alanları üzerinden mücadelelerini sürdürürken, bölgesel ölçekli iş birliği hareketleri de doğal olarak, bu mücadelenin gereklerine uygun ve temelde güvenlik odaklı olarak şekillenmiştir. Küresel dinamiklerin belirleyici olan etmenler olduğu göz önünde bulundurulmakla beraber Soğuk Savaş boyunca bölgesel seviyedeki güvenlik kaygıları da oldukça kayda değerdir ve bunlar, uluslararası güvenlik bütününün önemli parçalarını oluştururlar (Buzan ve Wæver, 2003, s. 11).

Bu çerçevedeki en geniş kapsamlı yapılar, hiç kuşkusuz, 1949 yılında Batı’da ortaya çıkan NATO ve buna cevaben Doğu Bloku ülkelerince 1955 yılında oluşturulan Varşova Paktı olmuştur. “Bir

² 1955 yılında düzenlenen Bandung Konferansı sonucunda doğan “Bağılantısızlar Hareketi”, özellikle yeni bağımsızlığını kazanan bazı devletleri bir araya getiren oldukça önemli bir oluşum olmakla beraber genel olarak, Doğu-Batı ayrımına dayalı biçimde tanımlanan sistemin bu yapısını değiştirmeye yetecek bir etki doğurmaktan uzak kalmıştır.

analiz birimi olarak bölge, emsal bir bölgesel sistem oluşturan Doğu-Batı ayrımı tarafından yükseltilmiştir. BM üzerindeki malum kısıtlamalarla birlikte barış ve güvenlik, tek taraflı ya da bölgesel olarak, Varşova Paktı, NATO veya bunlarla ilişkili kurumlar tarafından sağlanmaktaydı (Fawcett, 2005, s. 28).” Dönemin kategorik ayrımları ve sert atmosferinin kaçınılmaz bir sonucu olarak gittikçe kurumsallaşan ve sınırları keskinleşen bu ittifaklar, iki kutuplu sistemin yarattığı en geniş bölgesel yapıları oluşturmaktaydı. Bu geniş ölçekli bölgesel yapıların yanında, Arap Ligi, Afrika Birliği, Amerikan Devletleri Örgütü gibi görece dar kapsamlı bölgesel yapılar da bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Esasen, bu yapıların temel hedefi, Karl Deutsch (1957) tarafından öne sürülen haliyle bir “güvenlik topluluğu” yaratmak olarak nitelenebilir. Sınırları içerisinde silah kullanım ihtimalini azaltacak, hatta yok edecek böylesi bir girişim, iki kutuplu dönemin şartlarının empoze ettiği gerekliliklerle de oldukça uyumludur. Bu şekilde blok içerisinde herhangi bir anlaşmazlık bertaraf edilmek suretiyle hem herhangi bir zayıflama belirtisi gösterilmesinden kaçınmak hem de tamamen ideoloji merkezli ana mücadeleye odaklanmak mümkün olabiliyordu. Özellikle NATO çatısı altında yer alan ve o dönem bütünleşme çabalarının başlangıç aşamasında yer alan Avrupa, bu duruma en net örneği oluşturur. Bölgede çatışma yaratma potansiyeli oldukça yüksek olan Fransa ve –bölünmüş vaziyette de olsa- Almanya arasındaki anlaşmazlığın, somut bir gerginlik kaynağına dönüşmeden çözülmesini açıklamak için güvenlik topluluğu kavramını merkeze alan bir analiz oldukça uygun olacaktır.

Bu çalışmanın kapsamı ve ölçeği gereği derinleşmesine tartışılması mümkün olmasa da mevcut örnekler içerisindeki en ileri bütünleşme hareketi olan Avrupa bütünleşmesi, güvenliğe ilişkin kaygıların, aktörleri bir diğer öncelikli çıkar alanı olan ekonomik çıkarlar aracılığıyla birbirine eklemleyerek bölgede yüzyıllardır mevcut olan çatışma potansiyelini oldukça sınırlandırması, hatta neredeyse yok etmesi açısından oldukça önemlidir. Zamanla genişleyen kapsamı ve derinleşen yapısı, yeni bir savaşı önlemek olan çıkış amacının gözden kaçırılmasına yol açmamalıdır. Süper güç rekabetinin gölgesinde oluşturulan bu bölgesel yapının güvenlik sorunlarının zaman içerisinde yok edilmesine sunduğu katkı ve zaman içerisinde eriştiği bütünleşme seviyesi, doğru zamanda doğru unsurlar üzerine inşa edilen bölgeselcilik hareketlerinin yakalamaları muhtemel başarının net bir göstergesidir.

İki kutuplu dönemle ilgili olarak, oyunun bütün kurallarının, süper güçler ve onların küresel ölçekte tanımlanan çıkarlarının gerektirdikleri tarafından belirlendiği söylemek şüphesiz yanlış olmayacaktır. Esasen, bölgeselcilik hareketleri için de aynısını ifade etmek mümkündür. Normal koşullar altında, bölgesel dinamiklerin de şekillenmesinde önemli rol oynadığı bu hareketler, dönemin doğası gereği bu özelliklerini neredeyse tamamen kaybetmiş vaziyettedir. İsrail’in kurulmasıyla, Soğuk Savaş’ın belki de en kritik bölgesi olan Orta Doğu, bu yerel dinamiklerin nispeten kayda değer oranda aktif olduğu bir alan olarak karşımıza çıksa da temelde, buradaki aktörler de nihayetinde küresel dinamiklere boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Nasır yönetimindeki Mısır ve biraz da Suriye bu anlamda en güçlü direnişi gösteren ülkeler olarak görüneler de özellikle Mısır’da Enver Sedat’ın başa geçmesiyle birlikte bu durum sona ererken, bu anlamda yalnız kalan Suriye de bu direnişi sürdürecektir kapasiteye sahip değildir.

Her biri büyük Doğu ve Batı “bölgeleri” içerisindeki birer alt-bölge niteliği taşıyan süper güçlerin etki alanlarındaki bölgeselcilik hareketleri, bağlı oldukların gücün küresel stratejisinin gerektirdiği biçimde şekillenmiş ve Washington ya da Moskova tarafından kendisine biçilen rolün sınırları içerisinde kalmakla yetinmiştir. ABD’nin SSCB’yi olabildiğince izole etmeyi amaçlayan “çevreleme politikası” bu stratejilerin en bilinen örneğini oluşturmaktadır. En kritik bölge olan Avrupa’dan emin olan ABD, Uzak Doğu’da SEATO’nun (*Southeast Asian Treaty Organization*) kurulmasını teşvik ederken bu iki bölgesel yapı arasındaki boşluğu önce Bağdat Paktı daha sonra da CENTO (*Central Treaty Organization*) ile doldurarak stratejisinin en hayati adımını atma hedefini takip etmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2002, s. 626). Benzer biçimde ABD, Avusturalya ve Yeni Zelanda arasında imzalanan ANZUS Paktı da aynı yaklaşımın bir diğer bölgedeki yansıması olarak karşımıza çıkar. Görüldüğü üzere, farklı bölgelerdeki bu yapılar, tamamen Amerikan

çevreleme stratejisinin emelleri doğrultusunda oluşturulmuş ve bu minvalde faaliyet göstermişlerdir.

Bugünden farklı olarak, iki kutuplu dönemde yaygın olarak karşımıza çıkan, devletler arasında gerginliklere yol açan klasik tipte güvenlik tehditleridir (Stadtmüller, 2005, s. 110). Bu anlamda, bölgesel oluşumlar aracılığıyla blok yapısının konsolide biçimde tutulması ve aynı zamanda materyal faktörlere bağlı olarak tanımlanan gücün sağlamlaştırılması, söz konusu tehditlere yönelik genel yaklaşımı oluşturmaktadır. Güvenlik tehditlerinin bu basit, tek boyutlu biçimi, doğal olarak, mücadele için kompleks yöntemlerin ortaya çıkmasına dair bir gereklilik doğurmamıştır. Yapısal realist bir çerçeveden yaklaşırsak, taraflar açısından gerekli olan, güç dengeleri bağlamında dezavantajlı konuma düşmemek iken; arzulanan da söz konusu dengeleri kendi lehinde şekillendirebilmektir. “Aslında, uluslararası sistemdeki güç dağılımı, farklı dönemlerde, bölgeselci aktivitelerin şeklini açıklamada mütemediyen önemli faktörlerden biri olagelmıştır (Hurrell, 2005, s. 43).” Bu durumun en net biçimde ortaya çıktığı dönem de kuşkusuz, Soğuk Savaş dönemidir. Bölgesel seviyede organize olan iş birliği yapılarının her biri, yer aldığı tarafın surlarını oluşturan taşlardan birini temsil ederken, kapsadığı küçük ve orta boyuttaki güçler açısından da hayatta kalmalarını sağlayan veya kolaylaştıran bir destek niteliği taşıyorlardı. “Aron Paradigması” olarak bilinen, iki kutuplu bir sistemde, varlıklarını sürdürebilmek adına, özellikle kritik konumdaki küçük ve orta güçlerin bir süper güç etrafında şekillenen koalisyonlarda yer almalarının kaçınılmaz olduğunu vurgulayan görüş (Aron, 2003, ss. 136-140), Soğuk Savaş’ın acımasız atmosferinde bölgesel yapılar aracılığıyla somutlaşmıştır. Kısacası, dönemin güvenlik tanımlamasına uygun olarak şekillenen güç politikaları, iki kutuplu sistemde bölgeselciliği tetikleyen en önemli unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu anlamda, bölgesel iş birliği hareketlerini teşvik etmesi açısından güçlü, her zaman bir tehdit oluşturma potansiyeline sahip bir ‘öteki’nin varlığı da önemli bir etmen olarak rol oynamıştır. Bölgesel yapılar aracılığıyla sağlamlaşan ve birbirine eklemlenen etki alanlarının genişliği, her bir blok için bir prestij kaynağının yanı sıra, düşman karşısında toplamda sahip olunan gücün artması anlamına gelmektedir. Bu rekabetçi döngü, yarattığı ‘güvenlik ikilemi’ aracılığıyla beslenirken, farklı bölgelerde bu minvalde iş birliği yapılarının doğmasına yol açmıştır.

Bu noktada, dikkat çekilmesi gerekli olan önemli hususlardan biri, bölgesel yapıların, küresel ölçekteki güç politikalarının ve süper güçlerin global stratejilerinin sadece birer parçası olmaları durumunun kaçınılmaz bir sonucu olarak, uluslararası sistem dinamiklerinin bölgeselcilik üzerindeki etkisinin ve bu etkinin boyutunun bölgeden bölgeye farklılaşır nitelikte olmasıdır. Farklı bir ifadeyle, iki kutuplu sistem, jeostratejik açıdan küresel güçler için kritik önemdeki bir bölgede iş birliğini tetiklerken, bu anlamda nispeten önemsiz bir alanda bu yönde bir etki ortaya çıkarmayabilir. Bundan farklı olarak, dominant aktörlerin kendi tanımladıkları çıkarları doğrultusunda, bir iş birliği çerçevesinde bir araya gelerek güçlü bir yapı oluşturmaları istenmeyen aktörlerden oluşan bir bölgede, söz konusu etkinin bölgeselciliği engeller nitelikte ortaya çıkması da söz konusu olabilir. Bu durum, tamamen, küresel dinamiklerin, temel belirleyici konumunda bulunmaları ve iki kutuplu sistemde, süper güçlere meydan okuyacak kapasiteye sahip aktör ya da aktörlerin bulunmayışıyla ilişkilidir. Bu duruma en net örnek, şüphesiz, Latin Amerika’dır. Bu bölgedeki bölgeselcilik hareketleri, özellikle SSCB’den gerekli süper güç desteğini alamayarak, hemen güneyinde güçlü ve kendisini içerisinde barındırmayan böylesi bir yapının oluşumuna karşı olumsuz tutum takınan ABD’nin de etkisiyle başarısızlığa uğramıştır. Bu durum göstermektedir ki iki kutuplu sistemin bölgeselciliği tetikleme yönündeki etkisi homojen değildir. Aksine, söz konusu etki, tamamen küresel dengelerin dayattığı gereklilikler doğrultusunda, belirli bölgelerde bu yönde olumlu katkıda bulunurken, diğer bölgelerde ortaya çıkmayabilir veya ters yönde bir etkide bulunabilir.

Kısacası, keskin iki kutuplu bir biçimde şekillenen Soğuk Savaş döneminde, aktörler açısından öne çıkan temel faaliyet alanı güvenlik olmuştur. Genel anlamda, küresel seviyedeki süper güç rekabetiyle şekillenen bu alan, söz konusu rekabetin bölgeler üzerine yansımalarıyla etkisini genişletmiş ve bu süreçte ortaya çıkan bölgesel seviyedeki yapıların da temel odak noktasını

oluşturmuştur. Bu dönemdeki bölgeselcilik faaliyetleri, genellikle, güvenlik kaygılarının yarattığı beklenti ve gereklilikler doğrultusunda şekil almıştır. Ancak, aynı dönemde, sömürgelerin bağımsızlıklarını elde etmesi, iki kutuplu sistemde bölgeselciliği tetikleyen bir diğer unsur olurken, güvenlik kadar olmasa da ekonomik faktörler de bu bağlamda öne çıkar hale gelmiştir.

2.2. Sömürgecilik döneminin sonu ve Soğuk Savaş'ta 'yumuşama'

Soğuk Savaş kapsamında, bölgeselciliği tetikleyen bir diğer unsur hiç kuşkusuz, sömürgeciliğin sona ermesidir. Farklı bölgelerde, yeni bağımsız birçok küçük ve orta güçteki aktör, bir anda kendilerini Washington ve Moskova arasındaki amansız güç mücadelesinin ortasında bulmuşlardır. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler olarak nitelendirilebilecek bu ülkelerin büyük bir kısmı, küresel güç mücadelesinin bir tarafında yer almaktan kaçınmışlar, en azından bu yönde bir eğilim göstermişlerdir.

Bu eğilimin bir yansıması olarak hemen hepsi Bağlantısızlar Hareketi ya da G-77 gibi reformist oluşumların içerisinde yer almış ve kendi ihtiyaçlarını önceleyen bir yol haritası izlemeye yönelmişlerdir. Bu durum, Soğuk Savaş'ın ikinci yarısında, özellikle sonlarına doğru, yoğunlaşarak devam ederken, güvenlik ve ekonomiyle ilişkili önceliklerin iç içe girdiği bölgesel iş birliği hareketlerinin sayısında bir artış yaşanmıştır. Bağımsızlık sonrası içerisinde buldukları bölgesel ekonomik alanı ve güvenlik çevresini beklentilerine uygun olarak şekillendirmeyi hedefleyen bu devletler tarafından oluşturulan Körfez İş Birliği Konseyi, Güney Asya Bölgesel İş Birliği Teşkilatı (SAARC), ASEAN ve Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) bu yönelime birer örnek teşkil ederler. Bölgesel önceliklerin gittikçe görünür hale geldiği ve ekonomik çıkarların öneminin de buna paralel olarak daha belirginleştiği bu sürecin niteliklerini belki de en iyi biçimde yansıtan örnek Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) 1973 yılındaki Arap-İsrail Savaşı karşısındaki genel tutuma cevaben petrol fiyatını yükseltme politikası izlemesi gösterilebilir (Fawcett, 2005, ss. 28-29). Ekonomik bir bağlamda kurulan örgüt, bölgesel güvenlik dinamikleri açısından önemli bir tehdit olarak görülen durum karşısında siyasi bir silah olarak petrolü kullanmış ve iki kutuplu sistemin doğasından beklenenin aksine bu hareketin yansıması, küresel dinamikler üzerinde oldukça önemli boyuta ulaşmıştır. Kısacası, uluslararası sistemin yeni üyeleri, bölgeselciliği, yalnızca büyük güçlerle aralarındaki mesafeyi muhafaza etmeye, dolayısıyla egemenliklerini korumaya yarayan bir dış politika aracı olarak değil, aynı zamanda, ekonomik ve politik anlamda, tek başlarına ayakta durmalarını sağlayan etkili bir yöntem olarak görmüşlerdir (Acharya, 2002, s. 21).

Gelişmekte olan devletlerin ve eski sömürgelerin seslerinin küresel ölçekte kısmen de olsa duyulur hale geldiği bu dönem, Soğuk Savaş içerisindeki yumuşama (*détente*) sürecine karşılık gelmektedir. Bu durumun etkisi, farklı coğrafyalardaki bölgesel dinamiklerin sınırlı olarak da olsa harekete geçmesine olanak tanınması biçiminde şekillenmiştir. Ancak, akıldan çıkarılmaması gereken, bu yönelimin, iki kutuplu sistemin ve buna bağlı olarak somutlaşan belirleyici unsurların etkisinden tamamen bağımsız olmadığıdır. Dünya'nın "merkez" olarak da nitelenen bölgesi ve hemen yakınındaki bölgeler, bu süreçte halen daha Soğuk Savaş dengelerine göre konum almaya zorunlu olarak devam etmektedirler. Ekonomik etmenlerin öne çıkmasıyla ilişkili olarak da benzer bir yorumda bulunmak yanlış olmayacaktır. Bu bağlamdaki faaliyetlerin, kimileri süper güçlere oldukça yakın birçok farklı aktör tarafından desteklenmesi, ekonominin, güvenliğin öncelikli konumunu elinden aldığı şeklinde değerlendirilmemelidir. ABD ile yakınlığı oldukça uzun bir geçmişe dayanan Suudi Arabistan veya SSCB ile benzer ilişkileri olan Suriye'nin Bağlantısızlar Hareketi içerisinde yer almaları, bunun en net göstergesidir. Bugünden bakıldığında bu süreç, uluslararası sistemin yakın gelecekteki evriminin ilk işaretleri olarak görülebilir. Ancak, sistemin radikal biçimde değiştiğini iddia etmek, hızını nispeten kaybetmiş olsa da devam eden süper güç mücadelesine bakıldığında, mümkün değildir.

Bölgeselcilik bağlamında da durum farklı değildir. Yeni dönemin ilk sinyalleri, Soğuk Savaş dinamiklerinin gevşediği bu süreçte ortaya çıkmış ve kısa sürede dikkat çekici biçimde gelişmiştir. Ancak, ekonomik çıkarların görece artan önemine rağmen temel kaygı, güvenliğe ilişkindir. Hem

yeni bağımsızlığını kazanmış bölgelerdeki yerel istikrarsızlık ve güvensizlik ortamı hem de küresel ölçekte hâkim kaygılar genel anlamda bu dönemdeki bölgeselcilik hareketlerinin odak noktalarını oluştururken, mevcut ekonomik zayıflık ve ihtiyaçların çoğu zaman hayati önemde olması, bunlara ekonomik beklenti ve hedeflerin de ikincil unsurlar olarak eklenmesini sağlamıştır. Ancak, bütün bunlara karşın, sömürgeciliğin bitişi ve yumuşama ile birlikte ortaya çıkan bu tablo, İkinci Dünya Savaşı sonrası Dünya açısından, sadece bölgeselcilik anlamında değil, uluslararası ilişkilerin geneline ilişkin olarak önemli bir dönüm noktasını simgelemektedir. En net haliyle, bölgesel seviyedeki girişimlerin tek hareket alanı olarak güvenlikle sınırlı olmaktan çıkıp ekonomi gibi önemli diğer yönler doğru ilerlemesinin neredeyse her coğrafyadaki başlangıç noktasını oluşturan bu dönem, aynı zamanda, iki kutuplu yapının da yavaş yavaş gücünü kaybetmeye başladığı süreci işaret etmektedir.

Sonuç olarak, iki kutuplu uluslararası sistem, doğası gereği küresel dinamiklerin bölgesel dengeleri baskılamasına yol açsa da bu durum, bölgeselciliğin tamamen yok edildiği anlamına gelmemektedir. Aksine, seçici ve sınırlı biçimde de olsa Soğuk Savaş, güvenlik kaygıları ve sert süper güç mücadelesi aracılığıyla bölgeselciliği kısmen tetikler nitelikte bir etkide bulunmuştur. Daha pragmatik bir tutum çerçevesinde ortaya çıkan bu etkinin boyutu, tamamen, söz konusu bölgenin global satranç tahtasındaki konumuna göre belli olmaktadır. Buna ek olarak, sömürgeciliğin sona ermesi ve yumuşama dönemi ile birlikte oluşan konjonktür, bölgeselciliği yalnızca teşvik etmekle kalmamış, aynı zamanda, geleceğinin şekillenmesinde de oldukça etkili olmuştur. İki kutuplu dönemde kimlik, ideoloji, çıkar gibi konulardaki ortaklık bölgesel eğilimleri kısmen teşvik ederken Soğuk Savaş'ın bitişiyle ortaya çıkan uluslararası yapı, bu anlamda yeni fırsatlar ve çok daha geniş bir ölçek sunarak, uluslararası sistemin bölgeselcilik üzerindeki etkisini oldukça homojen bir yapıya dönüştürmüştür. Soğuk Savaş dinamikleri ve sömürgeciliğin sona ermesiyle bölgesel etkileşim modellerinde ortaya çıkan çeşitlenme, zaman içerisinde, bölgeselciliği uluslararası sistemin en belirgin karakteristiklerinden birisi haline getirmiştir (Calleja, 2000, s. 233).

3. Yeni uluslararası düzen: çok kutupluluk, küreselleşme ve bölgeselcilik

İki kutupluluğun sona ermesiyle birlikte Dünya, her alanda, birçok radikal dönüşüme sahne olur hale gelmiştir. Soğuk Savaş süresince oyunun düzenini sağlayan basit, kesin ve net kurallar yerini karmaşık düzenlemelere bırakırken, bugüne kadar alışlagelmiş yapıların büyük bir çoğunluğu ya anlamını yitirmeye başlamış ya da daha farklı anlamlar ifade eder duruma gelmiştir. Büyük oranda bu değişimin kaynağında yer alan küreselleşme olgusu ise güvenlik ve ekonomiye ilişkin olarak birbirinden farklı yönlerde etkili olmuştur (Battistella, 2012, ss. 645-647). Egemenlik, sınırlar, toprak (*territory*) hatta temel aktör olarak devlet gibi geleneksel kavramlar hızla aşınırken, bölgeselcilik, çok boyutlu, farklı tipte aktörleri kapsayan, karmaşık bir kavram halini almıştır. 1980'li yılların ortalarından itibaren güvenliğin uluslararası ilişkilerdeki öncelikli konumuna meydan okumayı sürdüren ekonomik çıkarlar bu dönemde bunu gerçekleştirmeyi başarmış ve Vestfalya düzeninin temel taşları birer birer sorgulanır hale gelmiştir.

Bu durumun, yeni bir dünya düzeninin kurulma aşamasına doğru bir geçiş dönemi oluşturduğu yönündeki iddialar ilk etapta güçlü olsa da (Hyland, 1991-92, ss. 42-43) bugün, artık yeni bir düzenin içerisinde olduğumuz ortadadır. Tanımlanması konusunda oldukça farklı görüşler olmakla birlikte, uluslararası sistemin yeni döneme yavaş yavaş adapte olmayı başardığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bertrand Badie (2012) bu sistemi, yüzyılın sonlarında Balkanlar'da yaşanan krizler ve SSCB'nin yıkılmasıyla oluşan boşluğun, herhangi bir aktör ya da aktörler tarafından doldurulmasında yetersiz kalınmasından yola çıkarak "isimsiz" ya da "kutupsuz" şeklinde adlandırmaktadır (ss. 57-76). Bir başka görüşe göre ise tek bir süper güç ve çevresindeki büyük güçlerin hakimiyetine vurgu yapmak, bu sistemi tanımlamak için yeterlidir. Buna göre, "1+x" biçimde tarif edilebilecek bu durum, "tek-çok kutupluluk" (*uni-multipolarity*) olarak değerlendirilmesi gereken hibrid bir yapıya işaret etmektedir (Huntington, 1999, s. 36). Çalışmanın ölçeği gereği daha fazla detaylandırılmayacak olan bu kısımda da görüldüğü üzere, söz konusu yeni yapı, tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Ancak, ABD'nin küresel anlamdaki

görece etkinliği inkâr edilemez olmakla birlikte, günümüzde bir süper gücün varlığından söz edilemeyeceği gibi, bir ya da iki devletin, bütün sisteme hükmetme yeterliliğini taşımasının da mümkün olmadığı aşıkardır. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından bu yana gözlemlendiği gibi devletler arasında hatta zaman zaman evrensel ölçekte bir iş birliği bu yeni sistemdeki sorunların çözümünde olmazsa olmaz niteliktedir. İş birliği ve aynı zamanda, küresel seviyede 'yükün paylaşılması' da aktörler açısından hayati olgular olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanında, uluslararası arenada her aktörün eşit rol ve konumda olduğunu söylemek de oldukça naif bir yaklaşım olacaktır. Bu yorumlar ışığında, çalışmamızın devamında, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ortaya çıkan bu yeni sistem, çok kutuplu olarak nitelenecektir.

Yeni düzenin her alanında olduğu gibi bölgeselcilığe ilişkin olarak da ortaya çıkan dönüşüm, öncelikle, iki kutuplu döneme damga vuran küresel tehdit algısının ortadan kalkmasıyla ilişkilidir. Bunun sonucunda daha belirgin hale gelen bölgesel güvenlik ve ekonomi politik ile ilintili etmenler, bölgeselcilik hareketlerinin sadece sayısının artmasına değil, doğasının değişmesine de yol açmıştır. Ayrıca, küreselleşme kaynaklı olarak devletin ve global ekonominin yapısında meydana gelen değişimler de bu yeni dönemde bölgeselcilığı doğrudan etkileyen diğer faktörleri oluşturmaktadır. Neredeyse tek bir piyasa haline gelen, sermayenin serbestçe hareket ettiği bir dünyada, gittikçe artan ticaret hacmi ve farklılaşan üretim süreçleri, bölgeselcilığın yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu noktada vurgulanmalıdır ki küreselleşme ve bölgeselcilik arasındaki ilişki iki biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda aktörler, küreselleşme ile doğan değişimlere adaptasyonlarını kolaylaştırmak ve yeni düzenden optimum fayda sağlamak adına bölgeselcilığe yönelebildiği gibi küresel piyasa güçlerinin etkisinden korunmak adına da bu yolu tercih edebilirler. Bir başka ifadeyle, bölgeselcilik, küreselleşmenin doğrudan bir sonucu olabileceği gibi küreselleşmeye bir cevap ya da karşı güç oluşturmak amacıyla da ortaya çıkabilir (Dees, di Mauro ve McKibbin, 2008, s. 6). Küreselleşme bağlamında ele alınırken bu iki tür etkinin hesaba katılması, modern bölgeselcilik hareketlerinin açıklanabilmesi adına oldukça önemlidir.

3.1. Küresel ekonomi bağlamında bölgeselcilik

Son dönemdeki bölgeselcilik hareketlerini tetikleyen en önemli etken kuşkusuz ekonomik kaygılar olmuştur. Ticaretin stratejik bir nitelik kazandığı, ekonominin, neredeyse siyasetin bütün alanlarına etki eder hale geldiği günümüzde, aktörlerin bölgesel seviyede iş birliğine yönelmekteki temel motivasyon kaynağı da bu konjonktüre uygun biçimde şekillenmektedir.

Yeni bölgeselcilik hareketlerinin büyük çoğunluğu, en basit haliyle, belirli bir bölge içerisindeki ticaretin gelişimi karşısındaki engelleri kaldırırken, dünyanın geri kalanı karşısında gümrük bariyerlerini yükseltmek anlamında bir girişimde bulunmamak olarak tanımlanabilecek olan "açık bölgeselcilik" şeklinde ortaya çıkmaktadır (Gamble ve Payne, 2003, s. 51). Ticaret hacminin küresel ölçekte artmasına yol açan bu yönelimin dışa açık ve liberal duruşu, yeni küresel ekonomik sistemin gereklilikleriyle tamamen uyumludur. Teknolojik gelişmeler sonucunu artan bilgi-iletişim olanaklarıyla birlikte düşünüldüğünde bu yaklaşım, aktörler arası anlık etkileşimi artırmakta ve sistemin dışlilerinin olabildiğince sorunsuz biçimde işlemlerini hedeflemektedir. Birbirinden neredeyse her anlamda oldukça farklı, aralarında ABD, Rusya ve Çin gibi devlerin de yer aldığı yirmi bir ülkeyi bir araya getiren Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği Forumu (APEC) bu anlamdaki en net örneklerin başında yer alır. Ancak, artan etkileşim ve karşılıklı bağımlılık kuşkusuz bazı tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Bunların başında, Dünya'nın başka bir ucunda, kendisinden bağımsız olarak meydana gelen bir sorunun, herhangi bir aktör için ulusal seviyede yüksek maliyetli problemlerle karşılaşma ihtimalini yaratmasıdır. Bir başka ifadeyle, küresel ekonomiye entegrasyonun seviyesi ile uluslararası değişimlere karşı, başta ekonomi alanında olmak üzere, ulusal seviyede her alanda oluşan hassasiyetin boyutu doğru orantılıdır. Bölgesel iş birliği hareketleri tam da bu noktada devreye girerek bu duyarlılığın yarattığı riskleri, sağlamlığı oranında sınırlama işlevini üstlenirler (Dees vd., 2008, s. 12). 1990'lı yılların ikinci yarısından başlayarak Asya, Latin Amerika ve Atlantik kaynaklı krizlerin yarattığı domino etkisi, söz konusu kırılma net bir biçimde göstermiştir. Benzer krizlerin etkisinden tam anlamıyla

bağışık kalmak neredeyse mümkün değildir; ancak, bölgesel kurumlar, söz konusu etkileri azaltmak adına oldukça önemli rol oynamaktadırlar.

Bu perspektiften ele alındığında, bir aktörün, çok kutuplu dönemde şekillenen küresel ekonominin sunduklarından, olabilecek en yüksek oranda faydalanabilmesi adına, beraberinde ortaya çıkan bütün risklere rağmen, global ekonomik sisteme entegre olması *sine qua non* bir koşuldur. Bölgesel yapılar aracılığıyla hareket etmek, söz konusu entegrasyonu hem hızlandırıp kolaylaştıran hem de olası olumsuz etkilerini nispeten azaltan bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel ölçekte oynanmakta olan yeni oyunun negatif yönlerine karşı kaygıları ağır basan bir aktörün, oyunun tamamen dışında kalma tehlikesiyle karşı karşıya bulunması söz konusudur. Farklı bir ifadeyle, çok kutuplu sistem, dışarıda kalmanın maliyetini yükselterek (ya da öyle algılanmasını sağlayarak) bölgeselcilik hareketlerine doğru güçlü bir yönelimi teşvik etmektedir. Bir örnek üzerinden ifade edilecek olursa, herhangi bir aktörün çevresindeki bölgesel bir yapılanmaya ve bu yolla küresel ekonomik sisteme dahil olması, Birleşik Krallık'ın kuruluş aşamasında kuşkuyla yaklaştığı Avrupa bütünleşmesine, daha sonra, bütün riskleri göze alarak katılma kararı almasına oldukça benzer bir süreçtir. Kıta Avrupası'ndaki gelişmelerin ulusal seviyede yaratacağı olumsuz etkiler sebebiyle ilk etapta bu hareketin bir parçası olmayan Britanya, zaman içerisinde, hemen yakınında kurulan düzenden dışlanmış durumda kalmakta olduğunu hissederek, bu yapının bir parçası haline gelmeyi tercih etmiştir. Soğuk Savaş'tan bu yana birçok aktör de küresel ölçekte izlenen oldukça benzer bir mantıkla global ekonomik sisteme eklenmektedir. Bugün, *Brexit* sonrası süreç, Britanya'nın durumuna ilişkin bir belirsizlik yaratsa da bu örnek üzerinden karşılaştırılan sadece, katılım kararının alınışında takip edilen mantık çizgisidir ve bu iki durum, bu noktada, oldukça benzer niteliktedir.

Neoliberal prensiplerle şekillenen küresel ekonomik sisteme entegre olmanın getirdiği kuşkusuz başka olumsuz sonuçlar da söz konusudur. Her aktörün farklı biçim ve boyutta maruz kaldığı bu etkilerden tam anlamıyla kaçınmak, günümüz dünyasında neredeyse mümkün değildir. Küreselleşmenin 'yan etkileri' olarak değerlendirilebilecek bu durumlar, çevre üzerindeki tahribat, bölgeler ya da aktörler arasındaki eşitsizliğin artması, devletin küresel güçlerin sadece bir aracı konumuna düşmesi gibi bazı kritik konulara temas etmektedir. "Negatif küreselleşme" olarak da nitelenen bu durum, çok kutuplu dönemde bölgeselciliğin yayılmasını sağlayan önemli faktörlerden bir diğeri olarak görülmektedir (Falk, 1999, ss. 235-239). Küreselleşmenin bu yönünü sınırlandırmak ve bahsedilen bu olumsuz sonuçlardan kaçınmak adına yeni bir güç merkezi oluşturmak hedefini odağına alan birçok aktör de bölgesel iş birliği hareketleri üzerinden bir araya gelerek, bu hedefler doğrultusunda kolektif bir politika izlemeye yönelmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan bölgesel girişimlerin hedeflerine ne ölçüde ulaştıkları ya da bunun mümkün olup olmadığı farklı bir tartışmanın konusunu oluşturmaktadır. Burada vurgulanmak istenen, çok kutuplu sistemin bir ürünü olan küreselleşmenin, sadece ortaya çıkardığı sonuçlarla değil, yarattığı 'düşmanlar' ve 'kurbanlar' aracılığıyla da bölgeselciliği tetikler nitelikte bir rol oynadığıdır. Bu çerçevede, bu yönde bir eğilimin, vurgulanan olumsuzluklardan görece daha fazla etkilenen, gelişmekte olan aktörlerin yer aldığı, 'Üçüncü Dünya' olarak da adlandırılan bölgede daha yaygın biçimde görülmesi olasıdır. Bu görüşün savunucularından Samir Amin'e (1999) göre, "... başta Afrika ve Arap dünyası olmak üzere, Latin Amerika ve Güneydoğu Asya gibi bölgelerde, geniş, entegre olmuş bölgesel yapılar oluşturmak, kapitalist küreselleşme sürecinin yarattığı, gittikçe derinleşen eşitsizliklerle mücadele etmenin tek etkin yöntemidir (s. 54)."

Bahsedilen yöntemin etkinliği, başarıya ulaşma ihtimali veya gerekliliği tartışmaya açık olmakla birlikte kısmen de olsa var olduğu bir gerçektir. Latin Amerika'da, 1997 sonlarında ortaya çıkan Asya piyasaları krizinin etkileri hissedilmeye başlandıktan kısa süre sonra, 1999'da Brezilya'yı devalüasyona iten ve 2001'de Arjantin'in IMF desteğine rağmen iflasına yol açan ekonomik darboğaz sonrası, bölgedeki başlıca iş birliği hareketi olan MERCOSUR'un anti-emperyalist, ABD karşıtı tutumu, genel olarak küreselleşme karşıtlığı halini almıştır. 2002'de Brezilya'da Lula da Silva'nın seçilmesinin ardından, Arjantin'de Krichner'in (2003), Uruguay'da Tabaré Vazquez'in göreve gelmesiyle, bölgede güçlenen bu yönelim, MERCOSUR'un önemli bir

dönüşüm geçirmesine yol açmıştır (Dabène, 2009, s. 145). Hiç kuşkusuz bunda, bölgenin, Soğuk Savaş'ın son yıllarından itibaren, jeo-ekonomik bir çerçevede şekillenen dış politikası kapsamında adeta Washington'ın bir laboratuvarı haline gelmiş olması ve önce neoliberal politikaların, arından, 2001 sonrası ABD'nin Orta Doğu'daki hamlelerinde sıkça şahit olduğumuz askeri ve ekonomik öğelerin iç içe girdiği politikaların deneme alanı işlevi görmüş olmasının etkisi büyüktür (Manero 2009). Bugün, bölgedeki hükümetleri tutumu, bahsedilen döneme kıyasla oldukça farklı görünse de MERCOSUR'un yaşadığı bu dönüşümün, örgütün krizleri atlatıp güçlenerek yoluna devam etmesini sağladığı göz ardı edilmemelidir.

Kısacası, karşılıklı bağımlılığı gittikçe artıran, neoliberal prensiplerle düzenlenen küresel ekonomik sistem, bölgeselciliği, temel olarak, iki farklı biçimde teşvik etmektedir. Herkesin dahil olduğu taktirde, farklı oranlarda da olsa, kazanç elde edebileceği bir oyun yaratarak ve bu oyuna dahil olmayı reddeden veya dahil olmaktan çekinen aktörlerin tepkilerini besleyerek. İki kutupluluğun sona ermesiyle beraber her seviyede öncelikli faktörler haline gelen ekonomik çıkarlar, bu bağlamda, küreselleşmenin, bölgeselcilik üstündeki etkisinin belirgin hale geldiği en temel alanı oluşturmaktadır. Ancak, oldukça kapsamlı ve çok boyutu bir fenomen olan küreselleşmenin, bölgeselcilik hareketlerine ilişkin olarak etkin olduğu alan, sadece ekonomiyle sınırlı değildir. Bu dönemde, uluslararası ilişkilerin geleneksel kavramlarının neredeyse tamamının anlam ya da kapsamının değişime uğramış olması da bu noktada bahsedilmesi gereken önemli bir husustur.

3.2. Geleneksel kavramların erozyonu ve 'yeni' uluslararası aktörler

Uluslararası sistemdeki iki kutuplu dengenin bozulmasının yarattığı sarsıntı, o döneme kadar, yüzyıllar boyunca alanda geçerliliğini koruyan kavramların anlamlarını da radikal biçimde etkilemiştir. Uluslararası politikanın ana aktörü olarak ulus-devletin konumu sorgulanır hale gelirken, devletin rolünün kapsamı, sınırlar, toprağa bağlı olarak tanımlanan egemenlik gibi yapı taşları da büyük bir aşınmaya maruz kalmıştır. Bu süreçte eşzamanlı olarak derinleşerek gelişen iki olgu, küreselleşme ve bölgeselleşme, Vestfalya mirasının temellerini şiddetli biçimde sarsarak, muhtemel "yeni dünya düzeninin" oluşumuna etki eden temel faktörler haline gelmişlerdir (Hettne, 1999, s. 1).

Söz konusu dönüşümün yansımaları bölgeselcilik bağlamında da oldukça belirgin biçimde ortaya çıkmıştır. Doğmakta olan sistemin yarattığı türbülanslardan "bölge" fikri de nasibini almış ve içi boş bir düşünce haline gelme riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Bir bölgenin belirlenmesinde geçmişte kullanılan fiziki ve coğrafi unsurlar önemini yitirirken, Soğuk Savaş'ın makro ölçekli bölgesel oluşumlarının yerini, Baltık Bakanlar Konseyi, Visegrad Grubu, MERCOSUR gibi mikro ölçekli ya da alt-bölgesel eğilimler almaya başlamıştır. Ayrıca, rasyonalist bakışa karşı gelişen inşacı yaklaşımlar, bu anlamda, kültür ve kimlik gibi faktörlerin de gittikçe önemli görülür hale gelmesini sağlamıştır (Väyrynen, 2003, ss. 26-27). Bölge tanımının yaşadığı radikal dönüşüm, bölgesel örgütlerin eylemlerinin sınırlarını genişletir nitelikte bir rol oynamıştır. NATO'nun, üyelerinin sınırlarıyla belirlenen kapsamının binlerce kilometre uzağında, Afganistan'da yaşanan krize müdahalesi, bu durumun en net örneklerindedir (Fawcett, 2005, s. 25).

Bu bağlamda, daha esnek bir yapıya kavuşan bölgeselciliğin hem karakterini hem de yaygınlaşmasını sağlayan dönüşümler bununla sınırlı değildir. Devletin, üzerinde bulunduğu topraklardaki mutlak egemenliği prensibinin ve 'müdahale etmeme' (*non-interference*) ilkesinin zamanla aşınması, bunların başında gelmektedir. Dönemin BM Genel Sekreteri Boutros-Ghali'nin (1992) net biçimde ifade ettiği üzere, "mutlak ve ayrıcalıklı egemenliğin... zamanı geçmiştir (Paragraf 17)." Bu aşınmanın temelinde yatan iki olay ise, NATO'nun, 1999'da gerçekleşen Kosova müdahalesi ve 1997 yılında, Asya piyasalarında ortaya çıkan kriz karşısında, ASEAN'ın, üyelerinin egemenlik konusundaki hassasiyeti sebebiyle yetersiz kalmasıdır. Bölgeselciliğin uluslararası sorunların çözümüne ilişkin sahip olduğu potansiyeli ve içerisinde barındırdığı kısıtlamaları açıkça ortaya koyan bu iki deneyim, geleneksel yaklaşımın farklılaşmasına zemin hazırlamıştır. Kosova müdahalesi egemenliğin uğradığı erozyonu derinleştirirken, Asya krizi,

egemenlik konusundaki hassasiyetin, global ekonomi açısından yarattığı tehdidi görünür hale getirmiştir (Acharya, 2002, s. 20).

Bu çerçevede, uluslararası sistem ve bölgesel oluşumların müdahaleleri daha “kaçınılmaz/engellenemez” (*intrusive*) bir niteliğe ve daha etkili bir kapasiteye sahip hale gelmiştir (Acharya, 2002, s. 20). Hem etkinliği hem de hareket alanı genişleyen bölgesel örgütler, temel oyuncuların biri olarak uluslararası politika sahnesindeki konumlarını güçlendirirken, bu durum, sistemdeki diğer aktörleri iş birliğine teşvik eden önemli bir faktöre dönüşmüştür. Bunun yanında, yüzyıllar boyunca devletler arasındaki rekabetin temelini ve savaşların başlıca sebebinin oluşturduğu daha fazla toprağa hükmetme güdüsü, yerini küresel ticaretten daha fazla pay alma çabasına bırakmıştır (Rosecrance, 1996, ss. 45-46). Haliyle bölgesel örgütlerin de bu dönemdeki temel aktivite alanını ekonomi oluştururken, bahsedilen dönüşüm, sadece ekonomi ve güvenlik gibi birincil kabul edilen alanlarda değil, diğer alanlarda da göz ardı edilemez biçimde bölgeselcilik tetikleyen bir etki yaratmıştır. Ulus-devletlerin, toprakları üzerindeki ayrıcalıklarının temelinde yatan egemenlik kavramının aşınması, bu yapıların sistemdeki rolünün önemli bir kısmını farklı seviyelerdeki uluslararası örgütlere aktarmıştır. Devletin hak ve ayrıcalıkları kadar vatandaşlarına karşı özellikle temel hak ve özgürlükler bağlamındaki sorumluluklarını da içeren bir anlam kazanması, bu yönüyle, egemenliğin uluslararası örgütlerin etkinliğini artırır nitelikte etkide bulunmasına yol açmıştır. Bu durum, bölgesel hareketlerin yaygınlaşmasını sağlarken, ulus-devletin geleneksel rolüne tek meydan okuma bu örgütlerden gelmemiştir. Yükselen milliyetçi fikirlerle birlikte artan ayrılıkçı eğilimlerin temsilcisi olan gruplar, devletlerin küresel piyasadaki payını artırma çabası kapsamında etkinlikleri artan çok uluslu şirketler (ÇUŞ) ve bunların yanında, genişleyen küresel terörizm ağını oluşturan yapılar ve tabii ki konumu gittikçe güçlenen sivil toplum, uluslararası sistemdeki etkinliği önlenemez biçimde artan devlet dışı aktörlerin başlıca örnekleridir.

Bu anlamda, devlet dışı aktörlerin uluslararası politika sahnesindeki etkinliğinin artmasının bölgeselcilik üzerindeki en önemli etkilerinden biri, özellikle 11 Eylül 2001 sonrası daha belirgin hale gelen, söz konusu aktörlerden kaynaklanan tehditler karşısında iş birliği yapma ve her seviyede, Afganistan müdahalesi üzerinden somutlaştığı üzere, kolektif hareket etme gerekliliğinin ortaya çıkmasıdır. Bu gerekliliğin önemi, hemen ardından gelen tek taraflı girişimlerin yarattığı olumsuz sonuçlarla uluslararası toplum nezdinde açıkça ortaya çıkmıştır. Bu durum, evrensel seviyede, BM nezdinde, bahsedilen tehditlerin bertaraf edilmesi anlamındaki iş birliğinde gelişime katkı sağlamış olmakla birlikte, bu noktadaki olası bir yetersizliğin, bölgesel örgütlerin dahil ile giderilmesi fikri, bu seviyedeki oluşumların yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Nitekim, Afganistan’dan on yıl sonra, 2011’de Libya’da NATO tarafından gerçekleştirilen insancıl müdahale, söz konusu çok taraflı yapıların etkin kullanıldıkları zaman ne derece faydalı olabileceğinin göstermiştir. Aynı şekilde, uluslararası seviyede benzer bir iş birliği atmosferinin yakalanamamasının Suriye’de yarattığı felaket bilançosu da bu bakışı doğrulamaktadır. Soğuk Savaş boyunca, uluslararası kriz çözümü anlamında bölgesel örgütler, iki kutuplu sistemin doğası gereği, sık sık kilitlenen BM sisteminin açığını kapatır bir işlev üstlenmişlerdir. Bölge ölçeğindeki yapıların, 1980’li yıllara kadar süper güç müdahalesi ile sınırlanan etkinlikleri, takip eden süreçte, egemenlik engeline takılır hale gelmiştir (Acharya, 2002, s. 22). XXI. yüzyılın çok kutuplu, birçok açıdan post-modern olarak nitelendirilebilecek düzeninde ise bu iki bariyerden kısmen de olsa kurtulmayı başarması, bölgeselcilik girişimlerinin doğasını ciddi boyutta dönüştürürken, sistemin içerisindeki aktörlerin büyük bir çoğunluğu açısından da cazip hale getirmiştir. Yapısal anlamda gittikçe karmaşıklaşan bir uluslararası sisteme yalnızca tek bir aktörün hâkim olabilmesi fikri ile beraber aktörlerin, böylesi bir sistemde, farklı ölçülerde de olsa, iş birliğinden kaçınarak, sadece egoist çıkarlarının rehberliğinde sorunsuz biçimde yol alabileceği düşüncesi, günümüzde artık tamamen geçerliliğini yitirmiştir. Öncelikleri, beklentileri, ihtiyaçları farklılaşsa da uluslararası oyuncuların, değişen ölçeklerde, muhataplarıyla ortak bir hareket zemini yakalaması, sistemin işleyişi ve tehditlerle baş edilmesi açısından olmazsa olmaz bir nitelik kazandıkça, bölgeselcilik hareketleri de yaygınlaşarak gelişmiştir.

Soğuk Savaş'ın bitişiyle beraber uluslararası sistemde ortaya çıkan yapısal değişimlerin ve güvenlik algısının, bölgesel dinamikleri harekete geçirmek suretiyle, farklı coğrafyalarda istikrar ve düzen arayışını, dolayısıyla da bölgeselciliği tetikleyeceği fikri oldukça yaygındı (Hurrell ve Fawcett, 1995). Kuşkusuz bu kanı, en azından ilk etapta, herkesçe kabul edilmiş değildi. Rosecrance'ın (1991), bölgesel otonominin artmayacağını, bunun yerine, bölgesel aktörler arasında oluşturulan ahenk üzerinden yakalanacak bir dengenin sistemi şekillendireceğini savunduğu “güçler uyumu” beklentisi gibi farklı yöndeki düşünceler de dillendirilmekteydi. Ancak, bugüne gelindiğinde, oluşan çok kutuplu düzenin, birçok farklı dönüşümün sonucunda bölgeselciliği tetikler nitelikte etki gösterdiği ve aynı zamanda, doğasını da önemli oranda değişime uğrattığı, göz ardı edilemez bir gerçektir. Bu yeni dönemde doğan bölgeselcilik akımı, geçmişten farklı biçimde, her alanda iş birliğine artan ihtiyaçla paralel olarak, ekonomik öncelikleri politik beklentilerle harmanlamakta ve toplumsal ve kültürel taleplere bir karşılık geliştirmek adına da en yaygın ve etkili araçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. APEC, ASEAN gibi örneklerde açıkça görülebileceği üzere, rekabeti değil, faydalı bir ortaklığı ve serbestleşmeyi önceleyen bu yeni akım, kapsadığı aktörlerin yapısal farklılıkları açısından da oldukça zengin bir karaktere sahiptir. Bu tür bir zenginlik, bu yapıların ölçeğine ilişkin olarak da kendisini göstermiştir. Geniş ölçekli, hatta NATO ve APEC'te görüldüğü gibi kıtalararası ölçekte bölgesel yapılardan, nispeten daha dar bölgelere, alt-bölgelere hatta yerel seviyedeki oluşumlara kadar geniş bir yelpazede ortaya çıkan bölgesel yapılar, her seviyede etkili aktörler haline gelmektedir. Ayrıca, demokrasi, insan hakları, meşruiyet ve çeşitli birçok insancıl kaygıyı da içselleştiren çağdaş bölgeselcilik hareketleri, bu anlamda, uluslararası krizlerle mücadele noktasında da başlıca aktörler arasında yer almaktadırlar.

Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle uluslararası sistemde oluşan güçlü sarsıntı, doğum sancılarıyla geçen kısa bir süre sonunda, çok kutuplu bir yapı ortaya çıkarmıştır. Ekonomik çıkarlara ilişkin beklentilerin öneminin arttığı bu dönemde, klasik birçok yapının anlam ve konumu dönüşüme uğramış ve çeşitlenen uluslararası aktörlerle birlikte oldukça karmaşık bir bütün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu kompleks yapıda var olma ve avantaj elde etme arayışındaki aktörler için iş birliği kaçınılmaz bir gereklilik halini alırken, bu durum, bölgeselciliği teşvik eder nitelikte etki yaratmaktadır. Kısacası, bölgesel dengelerin etkileri tamamen göz ardı edilmemek kaydıyla, büyük ölçüde küresel dinamikler tarafından tetiklenen bölgeselcilik hareketleri sadece sayıca artmamış, işlev ve nitelik açısından da zenginleşmiş ve derinleşmiştir. Bu ilerleyişin geleceği, günümüzde hızlanan popülizm dalgası ve sağcı eğilimlerin sesinin yükselir hale gelmesi sonucunda belirsiz olarak görünse de mevcut şartlarda bu yapıları ikame edebilecek bir alternatifin, en azından henüz söz konusu olmadığı da altı çizilmelidir.

4. Sonuç

Uluslararası ilişkiler kapsamında bir analiz birimi ve bir çıkış noktası olarak bölge, yüz yıllardır farklı formlarda karşımıza çıkmaktadır. Bugün anladığımız anlamıyla bölgeselcilik kavramı ise XX. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkmış ve zaman içerisinde oldukça hızlı bir gelişim göstermiştir. İki savaş arasındaki süreçte ilk işaretleri görülmeye başlayan bölgeselcilik hareketleri, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bugüne kadar derinleşerek gelmeyi başarmış ve uluslararası politikanın önemli belirleyicilerinden olmuştur. Şekillenmesinde, bölgesel seviyedeki dengelerin önemli bir konumda bulunduğu bu yapılar, aynı zamanda, küresel seviyede ortaya çıkan yapısal değişimlere ve uluslararası dinamiklerin beklentilerine karşı oldukça duyarlı oluşumlardır. Bu anlamda, bölgesel yapıların işlevleri, etkinlikleri ve ölçükleri, bir parçası oldukları dönemin dengeleri, gereklilikleri ve dayatmalarıyla doğrudan ilişkili olarak biçimlenmektedir. Daha net bir ifadeyle, ele alınan dönemdeki uluslararası sistemin yapısı, bölgeselcilik hareketlerinin ortaya çıkması ve gelişimi üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bunun yanında, en az bu yapı kadar etkili olan bir başka husus da söz konusu bölge bazlı oluşumların içerisinde ele alındığı bağlamdır.

Bu perspektiften yaklaştığımızda, iki kutuplu bir denge üzerine kurulu Soğuk Savaş dönemindeki hâkim süper güç rekabetinin, bölgeselcilik üzerinde de belirleyici olduğu söylenebilir. Güvenlik kaygıları doğrultusunda şekillenen güç odaklı politikalara ve hâkim pragmatik yaklaşıma paralel

biçimde bölgesel oluşumlar da bu çerçevede öne çıkmakta ve parçası oldukları yarı kürenin lideri konumundaki gücün stratejisinin bir aracı olmaktan öteye geçememektedirler. Eylem ve etkinlikleri büyük ölçüde güvenlik alanına hapsolürken, manevra alanları da süper güç baskısıyla oldukça kısıtlamış halde bulunmaktadır. Bunun yanında, stratejik bir araç olarak değerlendiriliyor olmanın sonucunda bölgeselcilik, bu dönemde, yalnızca stratejik anlamda gerekli görüldüğü durumlarda ve bölgelerde ortaya çıkan bir eğilim biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu çıkarımlar ışığında, bölgeselciliği tetikler bir etkiye sahip olmak açısından değerlendirdiğimizde, güç, güvenlik ve rekabet odaklı iki kutuplu sistemin kısmen böylesi bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Ancak, stratejik öncelikler gereği söz konusu uluslararası sistem, bu anlamda, oldukça seçici biçimde etkili olmuş, etkisi bölgeler arasında homojen biçimde dağılmamıştır.

Soğuk Savaş'ın bitişinin ardından ortaya çıkan çok kutuplu küresel yapının ise bölgeselciliğin ilerleyişine daha dengeli ve olumlu bir katkıda bulunduğu kuşku yoktur. Geçmişten farklı olarak önceliklerin ekonomik çıkarlarda yoğunlaştığı bu dönemde, oldukça süratli biçimde ilerleyen küreselleşmenin de büyük etkisiyle, bölgeselcilik hareketleri bir ağ gibi yeryüzündeki bütün coğrafyaları sarmıştır. Süratle birbirine eklemlenen piyasalar ve eski konumlarını yitiren geleneksel yapıların esnekleşen, aşınan karakterleriyle birlikte bölgesel iş birliği oluşumları, bir aktör için küresel oyuna dahil olmanın neredeyse tek yöntemi haline gelerek, uluslararası politika sahnesindeki konumlarını güçlendirmişlerdir. Bu süreçte, bölgesel seviyedeki girişimler adına sadece sayısal bir artış değil, nitel ve işlevsel bir derinleşme de söz konusudur. Gittikçe çok boyutlu, yerel ve uluslararası hayatın her alanında etkin hale gelen bölgesel örgütler, bugüne gelindiğinde, uluslararası politikanın başat aktörlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, en temel karakteristiğini küreselleşmenin teşkil ettiği çok kutuplu uluslararası sistemin bölgeselciliğe ilişkin olarak, ciddi boyutta tetikleyici, teşvik edici bir etkisi olduğunu açıkça görülmektedir. Ayrıca, geçmişten farklı olarak bu etkinin, farklı derecede olmakla beraber, her bölgede oldukça belirgin olduğu da vurgulanması gereken bir diğer noktadır.

Kısacası, iki ve çok kutuplu sistemlerin bölgeselcilik girişimlerinin ortaya çıkmasına farklı bağlam ve boyutlarda, ancak genel anlamda olumlu yönde etki ettiği söylenebilir. Ele alınan bu iki yapının etkileri birbirileriyle karşılaştırıldığında ise bölgeselciliği tetikleme noktasında, çok kutuplu sistemin katkısının iki kutuplu yapıya kıyasla oldukça fazla olduğu ve bölgeselcilik açısından en uygun uluslararası ortamın şekillenmesini sağladığı aşıkardır. Son dönemde, uluslararası seviyede gittikçe öne çıkmakta olan popülist söylem ve buna bağlı olarak ulus-devletin korumacılık yönünde attığı adımlar bölgeselcilik hareketlerinin geleceği açısından tehlike sinyalleri olarak yorumlanmalıdır. Yeni yeni şekillenmekte olan bu çevrenin uluslararası iş birliğini sekteye uğratması kaçınılmaz görünmektedir. Özellikle Başkan Trump yönetimindeki ABD'nin geçtiğimiz dört yılda bölgesel olsun veya olmasın çok taraflı yapılara yönelik olumsuz bir bakışla izlediği politikaların bu yöndeki etkisi oldukça kritiktir. Her ne kadar şu an için ABD dış politikası özelinde 1945 sonrası dönemde bir sapma olarak görülse de bu süreçte doğan etkinin ne ölçüde kalıcı hasarlara yol açacağı belirsizliğini korumaktadır. Ancak dört yıl gibi kısa bir sürede ilişkileri karşılıklı bağımlılık ve iş birliği zemininden uzaklaştırarak güç odaklı bir perspektife yerleştirmeyi amaçlayan bu politikaların sonuçlarının hem küresel hem de bölgesel ölçekte çok taraflı kurumların yerine geçebilecek daha iyi bir alternatif bulunmadığını ortaya çıkardığı ise gözlerden kaçmamalıdır.

Bu bağlamda, bölgesel ölçekteki yapıların bu yeni duruma adapte olup bu duruma uygun bir biçimde şekillenmekte geç kalması veya bir direnç göstermesi, halihazırda alevlenmiş durumdaki pek çok tartışmanın sonucunun söz konusu bu yapılar için yıkıcı nitelikte olmasına yol açacaktır. Diğer bir ifadeyle, bölgeselcilik hareketlerinin XXI. yüzyıldaki kaderi, halihazırda ulusal ve uluslararası düzeyde hızlanarak devam etmekte olan dönüşüme karşı vereceği tepkiye doğrudan bağlıdır. Bu sebeple, uluslararası dinamiklerin etkisine oldukça duyarlı olarak şekillenen bölgeselciliğin ve bu konuda ilerleyen dönemde gerçekleştirilecek analizlerin günümüzde doğum sancılarını hissetmekte olduğumuz bu radikal yapısal dönüşüm ışığında gerçekleştirilmesi gerekliliği açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acharya, A. (2002). "Regionalism and the Emerging World Order: Sovereignty, Autonomy, Identity". Shaun Breslin, Christopher W. Hughes, Nicola Phillips ve Ben Rosamond (Eds.), *New Regionalisms in the Global Political Economy: Theories and Cases* (20-32). Londra: Routledge.
- Adler, E. (1997). "Imagined (Security) Communities: Cognitive Regions in International Relations". *Millennium: Journal of International Studies*, 26(2), 249-277. DOI: 10.1177/03058298970260021101.
- Amin, S. (1999). "Regionalization in Response to Polarizing Globalization". Björn Hettne, Andras Inotai ve Osvaldo Sunkel (Eds.), *Globalism and the New Regionalism* (54-84). Londra: Palgrave.
- Aron, R. (2003). *Peace and War: A Theory of International Relations*. Londra: Transaction Publishers.
- Badie, B. (2012). *Diplomacy of Connivance*. New York: Palgrave Macmillan.
- Battistella, D. (2012). *Théories des Relations Internationales*. Paris: SciencesPo. Les Presses.
- Boutros-Ghali, B. (1992). "An Agenda for Peace". URL: <http://www.un-documents.net/a47-277.htm> (Erişim: 05.04.2020).
- Buzan, B., Waeber, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Calleya, S. C. (2000). "Regional Dynamics in the Post-Cold War World". Stephen C. Calleya (Ed.), *Regionalism in the Post-Cold War World* (233-238). Aldershot: Ashgate Publishing.
- Dabène, O. (2009). *The Politics of Regional Integration in Latin America: Theoretical and Comparative Explorations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Dedeoğlu, B. (2015). *Bölgesel Bütünleşme: Kuramlar, Yaklaşımlar, Modeller*. İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.
- Dees, S., Di Mauro, F. ve McKibbin, W. J. (2008). "International Linkages in the Context of Global and Regional Integration". Filippo di Mauro, Stéphane Dees ve Warwick J. McKibbin (Eds.), *Globalisation, Regionalism and Economic Interdependence* (5-21). Cambridge: Cambridge University Press.
- Deutsch, K. W. (1957). *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton: Princeton University Press.
- Falk, R. (1999). "Regionalism and World Order After the Cold War". Björn Hettne, Andras Inotai, Osvaldo Sunkel (Eds.), *Globalism and the New Regionalism* (228-249). Londra: Palgrave.
- Fawcette, L. (2005). "Regionalism from an Historical Perspective". Mary Farrell, Björn Hettne ve Luk Van Langenhove (Eds.), *Global Politics of Regionalism: Theory and Practice* (21-37). Londra: Pluto Press.
- Fırat, M., Kürkcüoğlu, Ö. (2002). "Orta Doğu'yla İlişkiler". Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt: I* (615-635). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gamble, A., Payne, A. (2003). "The World Order Approach". Frederik Söderbaum, Timothy M. Shaw (Eds.), *Theories of New Regionalism* (43-62). New York: Palgrave Macmillan.
- Haas, E. B. (1970). "The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing". *International Organization*, 24(4), 607-646. DOI: 10.1017/S0020818300017495.

- Hattne, B. (1999). "Globalization and the New Regionalism: The Second Great Transformation". Björn Hettne, Andras Inotai ve Osvaldo Sunkel (Eds.), *Globalism and the New Regionalism* (1-24). Londra: Palgrave.
- Huntington, S. P. (1999). "The Lonely Superpower". *Foreign Affairs*, 78(2): 35-49. DOI: 10.2307/20049207.
- Hurrell, A. (2005). "Regional Dimension in International Relations Theory". Mary Farrell, Björn Hettne ve Luk Van Langenhove (Eds.). *Global Politics of Regionalism: Theory and Practice* (38-53). Londra: Pluto Press.
- Hurrell, A., Fawcett, L. (1995). "Conclusion: Regionalism and International Order?". Louise Fawcette, Andrew Hurrell (Eds.). *Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order* (309-327). Oxford: Oxford University Press.
- Hyland, W. G. (1991-92). "The Case for Pragmatism". *Foreign Affairs*, 71(1): 38-52. DOI: 10.2307/20045109.
- Manero, E. (2009). "Géostratégie Américaine et Intégration Régionale en Amérique Latine: La Monnaie de Fer". *Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin*, 2(30): 125-145. DOI: 10.3917/bipr.030.0125.
- Mansfield, E. D., Milner, H. V. (1997). *The Political Economy of Regionalism*. New York: Colombia University Press.
- Mansfield, E. D., Milner, H. V. (1999). "The New Wave of Regionalism". *International Organization*, 53(3): 589-627. DOI: 10.1162/002081899551002.
- Rosecrance, R. (1991). "Regionalism and the Post-Cold War Era". *International Journal*, 46(3): 373-393. DOI: 10.1177/002070209104600301.
- Rosecrance, R. (1996). "The Rise of the Virtual State". *Foreign Affairs*, 75(4): 45-61. DOI: 10.2307/20047658.
- Söderbaum, F. (2003). "Introduction: Theories of New Regionalism". Fredrik Söderbaum, Timothy M. Shaw (Eds.). *Theories of New Regionalism* (1-21). New York: Palgrave Macmillan.
- Stadtmüller, E. (2005). "Regional Dimensions of Security". Mary Farrell, Björn Hettne ve Luk Van Langenhove (Eds.). *Global Politics of Regionalism: Theory and Practice* (104-119). Londra: Pluto Press.
- Väyrynen, R. (2003). "Regionalism: Old and New". *International Studies Review*, 5(1): 25-51. DOI: 10.1111/1521-9488.501002.